

Ευχαριστίες

Καθόλη τη διάρκεια της έρευνάς μου καθώς κατά την πορεία της προς τη μορφή που έχει σήμερα, είχα την τύχη να συναντήσω και να συνεργαστώ με εξαιρετικούς ανθρώπους, ο καθένας εκ των οποίων συνέβαλε με τον τρόπο του ώστε να φτάσει το βιβλίο αυτό στα χέρια σας.

Πρώτα και πάνω απ' όλα, θα ήθελα να ευχαριστήσω μέσα από την καρδιά μου τον καθηγητή Ανθρωπολογίας Γιώργο Τσιμουρή, για την επιστημονική καθοδήγηση και τη γενναιόδωρη υποστήριξη σε επιστημονικό αλλά και σε ανθρώπινο επίπεδο, από την αρχή της έρευνάς μου έως και τη σημερινή της μορφή. Χωρίς τη δική του συνδρομή, το βιβλίο αυτό ίσως να μην είχε εκδοθεί. Θα ήθελα να ευχαριστήσω επίσης τις εκδόσεις Προπομπός, που έκαναν την έκδοση αυτού του βιβλίου πραγματικότητα.

Θα ήθελα ακόμα να ευχαριστήσω τη Βασιλική Γαλανή Μουτάφη, αναπληρώτρια καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου, η οποία μου πρόσφερε γενναιόδωρα τόσο τις γνώσεις της στα ζητήματα ανθρωπολογίας του τουρισμού όσο και τις ουσιαστικές παρατηρήσεις της. Επίσης, ένα μεγάλο ευχαριστώ στην αναπληρώτρια καθηγήτρια Ελεάνα Γιαλούρη για τα εποικοδομητικά σχόλια και τις ιδέες της. Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα την καθηγήτρια Ειρήνη Τουντασάκη για την ηθική και ουσιαστική υποστήριξή της κατά τη διάρκεια της συγγραφής του βιβλίου, αλλά και τη Ράνια Ασρινάκη, επίκουρη καθηγήτρια, τον καθηγητή Λεωνίδα Οικονόμου, την επίκουρη καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου Έλια Πετρίδου και τη Ναταλία Κουτσούγερα για την ενθάρρυνση και τις παρατηρήσεις τους.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω φυσικά στους φίλους, συνταξιδιώτες και συνομιλητές Αντώνη, Γιάννη, Γιώργο, Δημήτρα, Δημήτρη, Ελεάνα, Έμη, Θωμά, Κατερίνα, Λουϊζα, Μαρία, Μυρσίνη, Παναγιώτη, Πάρη, Παύλο, Πέπη, Σοφία, Στάθη, Φίλιππο, αλλά και σε όλους όσοι

μοιράστηκαν πρόθυμα τις ταξιδιωτικές τους εμπειρίες μαζί μου και με δέχτηκαν στο σπίτι τους. Είναι οι δικές τους σκέψεις και παρατηρήσεις που συνδιαμόρφωσαν αυτό το κείμενο. Από την παραπάνω λίστα λείπουν όσοι έχουν χαρακτηριστικά ονόματα και θα μπορούσαν ίσως να αναγνωριστούν – τους ευχαριστώ όλους από καρδιάς.

Κλείνοντας, θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα την αδερφή μου Γιούλικα Σαμαρά, επιμελήτρια, για την επιμέλεια του κειμένου. Χωρίς τις δικές της παρεμβάσεις και τη χαρακτηριστική της επιμονή στη λεπτομέρεια, το βιβλίο αυτό θα ήταν πολύ διαφορετικό. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον άντρα μου Τομπί Μπαστιάν, ο οποίος με στήριξε υπομονετικά σ' όλη την πορεία της συγγραφής του βιβλίου, καθιστώντας δυνατή την ολοκλήρωσή του.

Πρόλογος

Το βιβλίο αυτό αποτελεί τη μοναδική εθνογραφική έρευνα που πραγματεύεται την τουριστική εμπειρία απ' τη σκοπιά των Ελλήνων τουριστών και ταξιδιωτών, ανδρών και γυναικών, που ταξιδεύουν στο εξωτερικό. Η σημαντική θέση της Ελλάδας ως κοινωνίας και χώρας υποδοχής τουριστών είχε ως αποτέλεσμα τον περιορισμό των σχετικών μελετών στη διερεύνηση του τουριστικού φαινομένου απ' το πρίσμα της κοινωνίας υποδοχής. Κατά τις τελευταίες δεκαετίες έχουν μελετηθεί, κυρίως από μια κοινωνιολογική οπτική, φαινόμενα σχετικά με τις επιπτώσεις του τουρισμού στις τοπικές κοινωνίες και κυρίως στις «τουριστικοποιημένες» κοινότητες, που παρουσιάζουν κόπωση και κορεσμό. Στο ίδιο πλαίσιο, έχει μελετηθεί ο τουρισμός ως βασικός μοχλός της οικονομικής ανάπτυξης και, παρά τις ισχυρές αντίθετες φωνές που προβάλλουν την αναγκαιότητα για βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη, εξακολουθεί να παρουσιάζεται σε ετερόκλητα κέντρα ως πανάκεια για την οικονομική ευημερία της Ελλάδας.

Το γεγονός ότι πολλοί Έλληνες και Ελληνίδες διαφορετικής ηλικίας και εισοδήματος ταξιδεύουν τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό παρέμενε εκτός ερευνητικού ενδιαφέροντος. Η απουσία αυτή μόνο εν μέρει οφείλεται στο μάλλον αργοπορημένο ενδιαφέρον της κοινωνικής ανθρωπολογίας και των κοινωνικών επιστημών για το τουριστικό φαινόμενο γενικότερα. Ενώ, καθόλου παράδοξα, η κοινωνική έρευνα συχνά παρακινείται από φαινόμενα που είναι ήδη ορατά και αναγνωρίσιμα στον δημόσιο χώρο, η αυξητική τάση των ταξιδιών των Ελλήνων τουριστών και τουριστριών στο εξωτερικό δεν προσέλκυσε το ενδιαφέρον των κοινωνικών επιστημόνων. Για επιστήμες όπως η κοινωνιολογία, αυτό μπορεί να οφείλεται στην έμφαση κυρίως σε φαινόμενα μακράς κλίμακας, όπως οι κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις του τουρισμού στην Ελλάδα ως

χώρας υποδοχής. Αντίθετα, δεν είχε την ίδια τύχη η διερεύνηση του τουρισμού ως βιωματική εμπειρία των ίδιων των τουριστών ή των ταξιδιωτών που ταξιδεύουν σε ευρωπαϊκές ή σε τρίτες χώρες.

Σύμφωνα μ' αυτή τη μελέτη, η εμπειρία των Ελλήνων που ταξιδεύουν στο εξωτερικό συνδέεται με σημαντικά υπαρξιακά ζητήματα και διατρέχει πολλαπλά επίπεδα αυτεπίγνωσης και ανάλυσης, καθώς, όπως προκύπτει από την έρευνα πεδίου, οι ταξιδιώτες είμαστε «εμείς», δηλαδή τα υποκείμενα που μιλούν για τον εαυτό τους, και οι τουρίστες κάποιιοι/ες «άλλοι/ες». Η παρούσα μελέτη αποτελεί μια διεισδυτική ματιά στην τουριστική/ταξιδιωτική εμπειρία από τη σκοπιά όσων επιμένουν να ταξιδεύουν στο εξωτερικό παρ' όλες τις συνθήκες οικονομικής κρίσης, ακόμη και όταν υποστηρίζουν το ταξίδι τους με μεγάλες οικονομικές στερήσεις, καθώς ορισμένοι από τους πρωταγωνιστές και τις πρωταγωνίστριες αυτού του βιβλίου δεν ανήκουν σε προνομιούχες εισοδηματικές κατηγορίες.

Η έρευνα αυτή διαψεύδει συνεπώς τη γενικευμένη πεποίθηση ότι το ταξίδι αποτελεί μια δραστηριότητα που προϋποθέτει πλεονάζον εισόδημα (discretionary income στη διεθνή βιβλιογραφία), αφού το εισόδημα των υπό μελέτη υποκειμένων συρρικνώθηκε σημαντικά στις συνθήκες της οικονομικής ύφεσης. Παρά το γεγονός ότι η τελευταία παγκόσμια ύφεση έπληξε οδυνηρά τον κλάδο των μεταφορών και την τουριστική δραστηριότητα, το κείμενο που ακολουθεί αναδεικνύει ότι αυτό δεν έγινε με τρόπο ολοκληρωτικό.

Πέρα από τη δυνατότητα της ερευνήτριας να αναγνωρίσει και να διερευνήσει αυτό το είδος της αγνοημένης τουριστικής δραστηριότητας που παρέμενε αθέατη και υπήρξε ανύπαρκτη ως ερευνητικό αντικείμενο, η πρωτοτυπία της σκέψης της ανιχνεύεται και στη μεθοδολογία της έρευνας. Χρειάστηκε να συνταξιδέψει με τους άντρες και τις γυναίκες που αποτέλεσαν τα υποκείμενα αυτής της εργασίας, καταγράφοντας «εν κινήσει» τις επιμέρους δράσεις και τα λόγια τους κατά τη διάρκεια των ταξιδιών. Ανάμεσα στα επιμέρους πεδία αυτής της πρωτότυπης έρευνας ήταν το λεωφορείο και τα μέσα μεταφοράς, οι κοινοί χώροι συνεστίασης, ψυχαγωγίας και συνύπαρξης των ταξιδιωτών.

Εκτός όμως από την καταγραφή των ταξιδιών, η ερευνήτρια, αξιοποιώντας τις καλύτερες παραδόσεις της εθνογραφικής πρακτικής, συ-

νάπτει σχέσεις με τα υποκείμενα της μελέτης της και ανατέμνει τα τετελεσμένα πλέον ταξίδια –μετά την πραγματοποίησή τους– ως αντικείμενα αφήγησης και μνήμης. Κάποια από τα ερωτήματα που επιδιώκει να απαντήσει αφορούν τη σημασία των σουβενίρ που αγοράζουν οι τουρίστες κατά τη διάρκεια των ταξιδιών τους και τη μετέπειτα χρήση τους όχι μόνο ως αντικειμένων διακόσμησης της κατοικίας τους αλλά και ως υλικών κινήτρων αφήγησης. Με άλλα λόγια, τα σουβενίρ ως αντικείμενα και υλικά που ενεργοποιούν τις ταξιδιωτικές μνήμες και επιδρούν στην παρουσίαση του εαυτού σε διαφορετικούς αποδέκτες. Συνοψίζοντας, επιδιώκει να απαντήσει στα εξής ερωτήματα: Πώς τα σουβενίρ εμπλέκονται με τις ταυτότητες των χρηστών και ποια είναι η «κοινωνική» τους ζωή μετά το ταξίδι. Πώς τα αντικείμενα αυτά, που αποτελούν υλικές μαρτυρίες της παρουσίας των ταξιδιωτών εκτός του οικείου τόπου τους, προβάλλονται και εμπλέκονται σε αναστοχαστικές διερωτήσεις και στην παρουσίαση του εαυτού στους άλλους.

Η ερευνήτρια μας υπενθυμίζει διαρκώς ότι οι ηγεμονικές αναπαραστάσεις των τόπων και των πολιτισμών που οι ταξιδιώτες επισκέπτονται, καθώς και οι αφηγήσεις των διαπολιτισμικών διαμεσολαβητών στον χώρο του τουρισμού (ο αρχηγός της εκδρομής, ο ξεναγός) προεξοφλούν συχνά τις συγκινήσεις και τις αντιδράσεις των ατόμων που ταξιδεύουν, σε μια συνθήκη ανομολόγητου «οριενταλισμού», σύμφωνα με την οποία ο εξωτισμός αφορά πάντα κάποιο «άλλο». Κατά συνέπεια, επισημαίνει ότι το ίδιο το ταξίδι συμβάλλει στην εμπέδωση της *ετεροποίησης* σε σχέση με τους «άλλους» του τόπου επίσκεψης.

Ταυτόχρονα, αποτελεί ένα πεδίο αντιπαράθεσης ανάμεσα στους ίδιους τους «ταξιδιώτες», ως προς το ποιοι/ες είναι οι αυθεντικοί/ές ταξιδιώτες/ισσες και ποιοι/ες είναι απλώς τουρίστες/τριες που αντιμετωπίζουν το ταξίδι σαν μια πρακτική κατανάλωσης. Η διάκριση αυτή φαίνεται να διατρέχει όλες τις επιλογές που αφορούν το ταξίδι, όπως είναι ο προορισμός, οι πρακτικές κατανάλωσης κατά τη διάρκειά του, η αγορά ή όχι αναμνηστικών αντικειμένων, το είδος τους, αλλά και οι ενδεχόμενες χρήσεις αυτών των αντικειμένων. Από την ενδελεχή ανάλυσή της, αυτό που προκύπτει είναι ότι τα όρια ανάμεσα στον «ταξιδιώτη» και τον «τουρίστα», στις αφηγήσεις των ανθρώπων που μελετά, είναι εξαιρετικά ολισθηρά και εντοπίζονται κυρίως στη νο-

ηματοδότηση των παραπάνω πρακτικών από τα ίδια τα υποκείμενα και όχι σε κάποια κριτήρια αντικειμενικά αναγνωρίσιμα.

Ένα από τα πορίσματα είναι ότι η κατανάλωση των αναπαραστάσεων και των λόγων για το ταξίδι, που προωθείται και από τους επαγγελματίες του τουρισμού, επηρεάζει και διαμορφώνει σε σημαντικό βαθμό τον τρόπο με τον οποίο βιώνεται η τουριστική εμπειρία, καθώς δημιουργεί προσδοκίες για όσα πρόκειται να βιωθούν προτού ακόμη φτάσει ο τουρίστας στον τόπο προορισμού. Ως εκ τούτου, επιβεβαιώνει εν μέρει την αντίληψη ότι οι τουρίστες γίνονται συλλέκτες σημείων των οποίων ο συμβολισμός και η δυνητική κατανάλωση έχουν εξασφαλιστεί από πριν, ως αποτέλεσμα των ηγεμονικών στερεοτυπικών αναπαραστάσεων που επιβάλλει η βιομηχανία του τουρισμού. Όμως, δεν παύει να μας υπενθυμίζει ότι η δραστηριότητα του ίδιου του ταξιδιώτη εμπεριέχει συμπεριφορές που αμφισβητούν τις κυρίαρχες αναπαραστάσεις, και αυτές αναδύονται μέσα από τους τρόπους που ο ταξιδιώτης σχετίζεται με τους τόπους επίσκεψης.

Επιπλέον, ο λόγος για την υπερβολική κατανάλωση των «άλλων» στο ταξίδι, η διαδικασία των αγορών, αλλά και η χρήση των αντικειμένων που αποκτήθηκαν κατά τη διάρκεια του ταξιδιού και ο τρόπος ενσωμάτωσής τους στην καθημερινότητα των τουριστών κατά την επιστροφή διαδραματίζουν έναν εξίσου σημαντικό ρόλο στη διαδικασία συγκρότησης ενός εαυτού προσανατολισμένου στο ταξίδι.

Η διαδικασία πραγμάτωσης του εαυτού συγκροτείται μέσω της διαφοράς από τον «άλλον», που, παρά τα καθιερωμένα, ο «άλλος» δεν είναι μόνο ο «ιθαγενής» τον οποίο επισκέπτεται ο ταξιδιώτης, αλλά ο «τουρίστας», δηλαδή ο επιφανειακός (συν)ταξιδιώτης. Επιπλέον, η πραγμάτωση του εαυτού γίνεται δυνατή και μέσω της εγκαθίδρυσης μιας σχέσης αφοσίωσης με το ταξίδι, η οποία συνεχίζεται με δράσεις σχετικές με αυτό και εκτός πλαισίου ταξιδιού, κατά τη διάρκεια της καθημερινότητας.

Μέσα από τις σελίδες του βιβλίου αναδεικνύεται διαρκώς η μεγάλη υπαρξιακή διάσταση του ταξιδιού ως προς την εκ νέου συγκρότηση και εφεύρεση του εαυτού. Η διάσταση αυτή ερμηνεύει την επιμονή των πρωταγωνιστών/τριών της έρευνας σαν ταξιδεύουν σε πείσμα των καιρών και σε συνθήκες εργασιακής επισφάλειας και εισοδημα-

τικής ανασφάλειας. Η μελέτη εστιάζει στο οργανωμένο ταξίδι. Ούτε στο πλαίσιο αυτό όμως μειώνεται καθόλου η εφευρετικότητα των ταξιδιωτών στην κατασκευή και την εκ νέου εφεύρεση του εαυτού διά μέσου του ταξιδιού, και η ανάδειξη της ρευστότητας και της ενδομενικότητας της ταυτότητας από τα ίδια τα υποκείμενα που ταξιδεύουν. Η πτυχή αυτή ενισχύει σημαντικά το πεδίο των γνώσεών μας ως προς την υπαρξιακή αγωνία και την αναζήτηση νοήματος σε πρακτικές που, σε πρώτη ανάγνωση, θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ευτελείς, και που υπάγονται σε μεγάλο βαθμό στο πεδίο της κατανάλωσης μιας μετανεωτερικής κανονικότητας. Η έρευνα αναδεικνύει επομένως την ενεργητική επανοικειοποίηση των ηγεμονικών αναπαραστάσεων και πρακτικών εκ μέρους των υποκειμένων αυτών σε μια προσπάθεια εκ νέου νοηματοδότησης της ζωής τους μέσω του ταξιδιού και άλλων συναφών πρακτικών, καθώς κάτι τέτοιο φαίνεται να είναι πολύ πιο δύσκολο στο πλαίσιο της καθημερινότητάς τους.

Ακόμα και όταν η ερευνήτρια πραγματεύεται ζητήματα που έχουν τύχει ιδιαίτερης ερευνητικής προσοχής σε σχετικές μελέτες, όπως είναι οι καταναλωτικές πρακτικές στο ταξίδι, αναδεικνύει την ιδιαίτερη σημασία τους ως προς τη συγκρότηση του εαυτού και την αγωνία αυτεπίγνωσης του υποκειμένου. Ταυτόχρονα αναδεικνύει και τις μελλοντικές χρήσεις των αντικειμένων μετά το ταξίδι ως υλικών αφηγηματικών κινήτρων του εαυτού. Από τις αφηγήσεις των πρωταγωνιστών/τριών που παραθέτει, προκύπτει ότι η ερμηνεία των καταναλωτικών πρακτικών είναι μια εξαιρετικά δημιουργική διαδικασία και έχει αποφασιστική σημασία για τη συγκρότησή τους ως υποκειμένων. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η ίδια: «Πέντε ιστορίες σχέσεων μεταξύ υποκειμένων και των αντικειμένων του ταξιδιού αποκαλύπτουν πέντε διαφορετικούς τρόπους συγκρότησης αλλά και διαπραγμάτευσης ταυτοτήτων των πληροφορητών μου, έτσι όπως αναδύονται μέσα από το ταξίδι».

Σε αντίθεση με μια σχεδόν γενικευτικά αρνητική κατανόηση των καταναλωτικών πρακτικών στο πλαίσιο του τουρισμού ως επιφανειακών και ανούσιων, η Σαμαρά αναδεικνύει τη συνάφεια των πρακτικών αυτών με τις βαθύτερες υπαρξιακές αγωνίες των υποκειμένων της έρευνας και τις αναζητήσεις τους για αναγνώριση και νόημα

στη ζωή τους. Η ένταση αυτής της αναζήτησης κορυφώνεται στον ισχυρισμό ότι «εμείς είμαστε ταξιδιώτες, και τουρίστες είναι κάποιοι άλλοι», που επανέρχεται από διαφορετικούς ανθρώπους και σε διαφορετικό πλαίσιο κατά τη διάρκεια της έρευνας. Αν και η διάκριση αυτή ενισχύεται από τη βιομηχανία του τουρισμού, εντούτοις η ερευνήτρια επισημαίνει τις αφηγηματικές στρατηγικές και τη δημιουργικότητα των ίδιων των υποκειμένων κατά την ανάπτυξη των σχετικών επιχειρημάτων. Μας υπενθυμίζει έτσι αυτό που γνωρίζουμε καλά στην κριτική κοινωνική επιστήμη: ότι οι ερμηνείες είναι γεγονότα.

Σε αντίθεση με τις προσεγγίσεις που αντιμετωπίζουν το τουριστικό ταξίδι ως ένα τελετουργικό ή ένα διάλειμμα που διασπά τη συνέχεια της κανονικής ζωής των ταξιδιωτών καθώς χαρακτηρίζεται από προσωρινότητα, η μελέτη αυτή συμβάλλει στην κατανόηση του ταξιδιού ως ενός αναστοχαστικού παραγωγικού πεδίου που επιτρέπει τη θεώρηση και την αναθεώρηση της ζωής του υποκειμένου στην προσπάθειά του να δώσει ουσιαστικό –με μια άλλη διατύπωση, «αυθεντικό»– περιεχόμενο στη ζωή του. Αυτό καθίσταται δυνατό διότι οι άνθρωποι στο ταξίδι αισθάνονται πιο ελεύθεροι απ' τους περιορισμούς της κανονικής τους ζωής και έχουν τη δυνατότητα να παίξουν με τους κοινωνικούς τους ρόλους, επιτελώντας διαφορετικές ταυτότητες κατά τη διάρκειά του. Στο ταξίδι, όπως αναδεικνύεται από μια υπαρξιστικού προσανατολισμού κοινωνική έρευνα, το άτομο μπορεί να έρθει πιο κοντά σε πτυχές του εαυτού του που τις αισθάνεται πιο αυθεντικές, καθώς διαθέτει τόσο τον χρόνο για αναστοχασμό όσο και την απαιτούμενη απόσταση απ' την καθημερινότητα μέσα στην οποία δρα συνήθως αυτοματοποιημένα και όχι αναστοχαστικά. Η ερευνήτρια μας υπενθυμίζει διαρκώς ότι το ταξίδι αποτελεί μια ζώνη εφήμερης ελευθερίας κατά την οποία αναδύονται δυνητικοί εαυτοί που διευρύνουν τα φανταστικά όρια της ύπαρξης παρά τα στενά χρονικά του πλαίσια.

Αυτό που προκύπτει τόσο απ' τη συμμετοχική παρατήρηση κατά τη διάρκεια του ταξιδιού όσο και κατά την αφήγηση του ταξιδιού είναι ότι οι ταξιδιώτες πραγματεύονται τα μεγάλα ζητήματα της ζωής, όπως είναι η ελευθερία, η υπαρξιακή αγωνία και ο φόβος του θανάτου, σε σχέση με τα ταξίδια που πραγματοποιούν. Όπως τεκμηριώνεται επαρκώς απ' το εθνογραφικό υλικό, το ταξίδι συγκροτεί

μια ζώνη ελευθερίας που επιτρέπει τον αναστοχασμό και την εμπά-
θυνση της υπαρξιακής απορίας των υποκειμένων. Θα λέγαμε πως ο
χρόνος διαστέλλεται κατά τη διάρκεια του ταξιδιού, αφήνοντας με
το πέρας του έντονα μνημονικά αποτυπώματα, δυσανάλογα με την
ημερολογιακή του διάρκεια.

Στη διαστολή και στη διόγκωση του χρόνου συμβάλλει το γεγο-
νός ότι τα ταξίδια επαναβιώνονται μέσω πολλαπλών αφηγήσεων
σε διαφορετικά κοινωνικά πλαίσια και με ετερόκλητους αποδέκτες.
Προς την ίδια κατεύθυνση συμβάλλουν και τα σουβενίρ που αγορά-
ζονται στο ταξίδι και λειτουργούν ως υλικά μνήμης και αένανς επι-
στροφής στα συμβάντα των ταξιδιών. Η ερευνήτρια μας ξεναγεί σε
σπίτια που έχουν καταστεί «ταξιδιωτικά μουσεία», σε ανα-διατάξεις
ταξιδιωτικών ενθυμίων που αποτυπώνουν τη διαφορετική προβολή
του εαυτού σε διαφορετικούς αποδέκτες, όπως για παράδειγμα τον
αγώνα ενός ομοφυλόφιλου άντρα να αναδείξει αλλά και να απο-
κρύψει πλευρές της σεξουαλικότητάς του ανάλογα με τον επισκέπτη.

Παρά τις διαφορετικές ιστορίες που αφηγούνται τα υποκείμενα,
αυτό που προκύπτει από όλες τις αφηγήσεις είναι ότι τα ταξίδια τους
αποτελούν ορόσημα για την αυτοβιογραφία τους, με την έννοια ότι
απ' αυτά αντλούν υπαρξιακό νόημα και ως εκ τούτου τα ταξίδια
εμπλέκονται αζεδιάλυτα με τα σημαντικά γεγονότα της ζωής τους.
Καθώς βιώνονται με ένταση και διασταυρώνονται με άλλα σημα-
ντικά γεγονότα –μια ηλικιακή κρίση, μια απώλεια ή μια υπαρξιακή
κρίση–, γίνονται σημεία αναφοράς της βιογραφίας των ταξιδιωτών.

Αξιοποιώντας άλλοτε δομημένες αφηγήσεις και άλλοτε εθνο-
γραφικά θραύσματα, η ερευνήτρια αναδεικνύει τη συναισθηματική
ένταση με την οποία οι πρωταγωνιστές αυτής της έρευνας αντιμετω-
πίζουν τα ταξίδια τους και προκύπτει από ισχυρισμούς όπως: «Τα
ταξίδια μου τ' αγαπάω σαν παιδιά μου» και «αξιώθηκα να το ζήσω
κι αυτό [το ταξίδι]».

Χρησιμοποιώντας έννοιες όπως την «υπαρξιακή αυθεντικότητα»,
δηλαδή μια κατάσταση ύπαρξης που μπορεί να ενεργοποιείται
κατά την τουριστική δραστηριότητα και αφορά τη βιωμένη εμπειρία
του ταξιδιώτη, η ερευνήτρια μας ξεναγεί διεισδυτικά στον κόσμο
των συναισθημάτων των τουριστών και στις μεταξύ τους αναστοχα-

στικές, συναισθησιακές και συναισθηματικές αλληλεπιδράσεις, που αποτελούν σημαντικό μέρος του ταξιδιού.

Το εθνογραφικό υλικό της έρευνας αποδεικνύει ότι το ταξίδι δεν αποτελεί απλώς και μόνο ένα διάλειμμα στην «κανονική» ζωή των ταξιδιωτών, καθώς παρεισφρέει συνεχώς στην καθημερινότητά τους, αλλά δυνάμει ένα θεμελιώδες σημείο αναστοχασμού και διερώτησης της κανονικότητας. Η απουσία της ρουτίνας και της ασφάλειας της καθημερινότητας κατά τη διάρκεια του ταξιδιού οδηγεί τους ταξιδιώτες στη διάρρηξη της οντολογικής ασφάλειάς τους, διευρύνοντας το πεδίο της έκθεσής τους σε ενδεχόμενους κινδύνους αποσταθεροποίησης του εαυτού, όμως την ίδια στιγμή διευρύνει και το πεδίο του ενδεχόμενου μετασχηματισμού της κατάστασής τους.

Όπως τεκμηριώνεται στο κείμενο, η οντολογική πρόκληση, δηλαδή η διερώτηση και η αναμέτρηση με την υπαρξιακή ασφάλεια, απετέλεσε τον λόγο ταξιδιού για κάποιους απ' τους συνοδοιπόρους της ερευνήτριας. Αντλώντας απ' το εθνογραφικό της υλικό, η Σαμαρά μάς παρουσιάζει τα υποκείμενα της έρευνας σε μια κατάσταση οντολογικής έκθεσης, υπαρξιακής αγωνίας και δημιουργικής ευαλωτότητας σε επίμονη αναζήτηση νοήματος. Σε ορισμένες από τις αφηγήσεις διαφαίνεται ότι οι ταξιδιώτες κατά τη μετακίνησή τους αλλάζουν οπτική ως προς τα του οίκου τους και ως προς την κανονική τους ζωή, και επερωτούν την κανονικότητά τους απ' τη σκοπιά της ζώνης προσωρινής ελευθερίας που βιώνουν στα ταξίδια τους.

Γιώργος Τσιμουρής
Καθηγητής Κοινωνικής Ανθρωπολογίας
Πάντειο Πανεπιστήμιο

Πρόλογος

Έχετε αναρωτηθεί γιατί δεν υπάρχουν αρκετές έρευνες για τους Έλληνες τουρίστες; Η σημαντική θέση της Ελλάδας ως κοινωνίας υποδοχής τουριστών είχε ως αποτέλεσμα να εμφανιστούν από πολύ νωρίς έρευνες για τον εισερχόμενο τουρισμό. Ωστόσο, τουλάχιστον τα τελευταία τριάντα χρόνια, οι Έλληνες πέρα από οικοδεσπότες εξελίχθηκαν σε επισκέπτες, ταξιδεύοντας οι ίδιοι συστηματικά στο εξωτερικό για διακοπές. Παρόλο που επίσημα στοιχεία καταδεικνύουν ότι σημαντικό μέρος της ετήσιας δαπάνης των νοικοκυριών στην Ελλάδα αφορά την κατανάλωση τουριστικών υπηρεσιών στο εξωτερικό, οι Έλληνες τουρίστες δεν έχουν προσελκύσει ακόμα το ενδιαφέρον της Ανθρωπολογίας του Τουρισμού.

Αυτό το κενό στη βιβλιογραφία έρχεται να καλύψει το παρόν βιβλίο: πρόκειται για μια ανθρωπολογική μελέτη, την πρώτη εθνογραφία για τους Έλληνες τουρίστες, η οποία πραγματοποιήθηκε το διάστημα 2008-2011 και έχει ως αντικείμενο τους Έλληνες που ταξιδεύουν συστηματικά, οργανωμένα ή μεμονωμένα, στο εξωτερικό για λόγους αναψυχής. Η έρευνα βασίστηκε σε συμμετοχική παρατήρηση κατά τη διάρκεια οργανωμένων ταξιδιών στο εξωτερικό με γκρουπ Ελλήνων τουριστών, και σε ημιδομημένες συνεντεύξεις τόσο με τουρίστες όσο και με επαγγελματίες του τουρισμού.

Στόχος του βιβλίου είναι να αναδείξει τους τρόπους με τους οποίους βιώνεται και εννοιολογείται η εμπειρία του ταξιδιού στο εξωτερικό από τους Έλληνες που ταξιδεύουν και κατά πόσον αυτή η εμπειρία συμβάλλει στη διαδικασία συγκρότησης της ταυτότητας του εαυτού κατά την επιστροφή. Εξετάστηκε κυρίως ο ρόλος που διαδραματίζει η κατανάλωση, άυλη (κατανάλωση κυρίως αναπαραστάσεων των τόπων προορισμού) και υλική (κατανάλωση τροφής κατά τη διάρκεια του ταξιδιού, αγορές αγαθών κ.λπ.), αλλά και η σημασία του συνοδού/ξεναγού στη διαμόρφωση της τουριστικής εμπειρίας.

Ένα από τα πορίσματα της έρευνας είναι ότι η κατανάλωση των αναπαραστάσεων και των λόγων για το ταξίδι, η οποία προωθείται και από τους επαγγελματίες του τουρισμού, διαμορφώνει σε σημαντικό βαθμό τον τρόπο με τον οποίο βιώνεται η τουριστική εμπειρία, καθώς δημιουργεί προσδοκίες για όσα πρόκειται να βιωθούν προτού ακόμη ο τουρίστας φτάσει στον τόπο προορισμού. Αντίστοιχα, ο λόγος για την υπερβολική κατανάλωση των «άλλων» στο ταξίδι, η ίδια η διαδικασία των αγορών, αλλά και η χρήση των αντικειμένων που αποκτήθηκαν κατά τη διάρκεια του ταξιδιού και η ενσωμάτωσή τους στην καθημερινότητα των τουριστών κατά την επιστροφή κατέχουν εξίσου σημαντικό ρόλο στη διαδικασία συγκρότησης ενός εαυτού προσανατολισμένου στο ταξίδι. Η διαδικασία πραγμάτωσης του εαυτού συγκροτείται τόσο μέσω της διαφοράς από τον «άλλο», τον «τουρίστα», όσο και μέσω της εγκαθίδρυσης μιας σχέσης αφοσίωσης στο ταξίδι, η οποία συνεχίζεται με δράσεις σχετικές με αυτό και εκτός πλαισίου ταξιδιού, κατά τη διάρκεια της καθημερινότητας.

Από το εθνογραφικό υλικό προκύπτει ότι η διάκριση τουρίστα-ταξιδιώτη, μια διάκριση που την επικαλείται η πλειονότητα των πληροφορητών μου, έχει νόημα στον βαθμό που εξυπηρετεί τη συγκρότηση μιας ταυτότητας μέσω της διαφοράς. Δεν υπάρχουν, ωστόσο, σαφή και διακριτά όρια. Επιπλέον, σε αντίθεση με τις κυρίαρχες αντιλήψεις για παθητικότητα και αδιαφορία όσων ταξιδεύουν οργανωμένα, η παρούσα μελέτη αναδεικνύει την ενεργητική συμμετοχή των μελών τουριστικού γκρουπ τόσο κατά την προετοιμασία του ταξιδιού όσο και κατά τη διάρκειά του. Η αφοσίωση στο ταξίδι έχει σαφή υπαρξιακή διάσταση, δίνει νόημα στον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι που ταξιδεύουν αντιλαμβάνονται τον κόσμο, και αποτελεί μέσο αυτοπραγμάτωσης. Το βιβλίο αυτό αναδεικνύει μια νέα παράμετρο της ελληνικής πραγματικότητας, όπου ο εαυτός γίνεται αντιληπτός ως έργο υπό κατασκευή και οι ταυτότητες δεν συγκροτούνται απαραίτητα μέσω σταθερών χαρακτηριστικών αλλά μέσω των διαδρομών στον χάρτη.

Παρά το γεγονός ότι πρόκειται για μια ποιοτική έρευνα που αντλεί από περιορισμένο αριθμό τουριστών, αφορά δυνάμει πολύ μεγαλύτερο αριθμό Ελλήνων που ταξιδεύουν στο εξωτερικό, καθώς διερευ-

νά σε βάθος τα κίνητρα του ταξιδιού. Η ιδιαίτερη συνθήκη εκπόνησης της έρευνας εν καιρώ οικονομικής κρίσης φωτίζει νέες πτυχές της σχέσης με το ταξίδι και τους τρόπους με τους οποίους αυτό εμπλέκεται στις υπαρκτά αναζητήσεις και στη συγκρότηση του εαυτού. Εκτός ελληνικού πλαισίου, το παρόν βιβλίο συμβάλλει στην ανάδειξη της ενεργητικής συμμετοχής των τουριστών που ταξιδεύουν οργανωμένα στη (συν)διαμόρφωση του ταξιδιωτικού πακέτου, μια διάσταση του οργανωμένου ταξιδιού που συχνά παραγνωρίζεται στην ξένη βιβλιογραφία. Τέλος, συνεισφέρει στην πρόσφατη συζήτηση των θεωρητικών του τουρισμού περί συνέχειας ταξιδιού και καθημερινότητας μέσα από εθνογραφικά παραδείγματα που καταδεικνύουν ότι το ταξίδι δεν είναι διακριτό από την καθημερινή ζωή, και το αντίστροφο.

Εισαγωγή

Οι Έλληνες τουρίστες στο εξωτερικό και η Ανθρωπολογία του Τουρισμού στην αυγή του 21ου αιώνα

Το ταξίδι όπως το γνωρίζουμε σήμερα διαμορφώθηκε στα τέλη του 19ου με αρχές 20ού αιώνα μέσα από τη διαδικασία που ο David Harvey ονομάζει χωροχρονική συμπίεση (Harvey 1989), η οποία οδήγησε στη θεαματική μείωση των αποστάσεων και στη διευκόλυνση των μετακινήσεων του πληθυσμού. Η βελτίωση των μετακινήσεων σε συνδυασμό με μια σειρά τεχνολογικών εξελίξεων στην επικοινωνία και σε άλλους τομείς αποτέλεσαν ταυτόχρονα και αιτίες της αίσθησης συμπίεσης του χωροχρόνου. Σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη του τουριστικού ταξιδιού διαδραμάτισαν επίσης οι μεταβολές στην οργάνωση της εργασίας και, κατ' επέκταση, του ελεύθερου χρόνου.

Στον ελληνικό χώρο παρατηρούνται τη δεκαετία 1961-1971 σημαντικές μεταβολές ως προς την ανάπτυξη του τριτογενούς τομέα. Ο αγροτικός πληθυσμός μειώνεται κατά 31%, ενώ παρατηρείται πολύ σημαντική αύξηση της τάξεως του 90,5% στα στελέχη της δημόσιας διοίκησης, αλλά και αύξηση 48,6% στον κλάδο των υπολοίπων υπαλλήλων (Καραποστόλης 1984:282). Κατ' αντιστοιχία με τον εργάσιμο χρόνο μεταβάλλεται και ο ελεύθερος. Η κανονική άδεια με αποδοχές καθιερώθηκε στην Ελλάδα το 1945 με τον αναγκαστικό νόμο 539/1945, άρθρο 2, παράγραφος 1, όπου προσδιορίζονταν και οι προϋποθέσεις λήψης της. Παρ' όλα αυτά, το ταξίδι μέχρι τα μέσα του 1950 αφορούσε ένα πολύ μικρό ποσοστό εύπορων Ελλήνων, οι οποίοι ταξίδευαν στο εσωτερικό κυρίως της χώρας. Στις αρχές τις δεκαετίας του 1950 δημιουργήθηκαν τα

πρώτα ταξιδιωτικά γραφεία, που είχαν ως κύρια δραστηριότητα την οργάνωση μεταναστευτικών ταξιδιών (Βαρβαρέσος 2000), ενώ προς το τέλος της ίδιας δεκαετίας οργάνωναν «εκδρομές αναψυχής», που είχαν λιγότερο τον χαρακτήρα περιήγησης, αποβλέποντας κυρίως στην ανάπαυση και την αναψυχή (Φασούλας 1989). Απ' όσο γνωρίζω δεν υπάρχουν μελέτες για τον εξερχόμενο τουρισμό στα χρόνια της Επταετίας, δεδομένου ότι η πολιτική κατάσταση της χώρας δεν επέτρεπε τα τουριστικά ταξίδια στο μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού. Σύμφωνα με τα λεγόμενα των συνομιλητών μου, οι περισσότεροι εξ αυτών άρχισαν να ταξιδεύουν μετά τη μεταπολίτευση και τη διεύρυνση των ελευθεριών και των κοινωνικών δικαιωμάτων.

Η σταθεροποίηση της πολιτικής κατάστασης στη χώρα, η είσοδος της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (τότε ΕΟΚ), η οικονομική ευμάρεια και η αισιοδοξία που ακολούθησαν, αλλά και η επιμήκυνση του ελεύθερου χρόνου συνέβαλαν σημαντικά στο να ξεκινήσουν οι Έλληνες να ταξιδεύουν εκτός Ελλάδας. Είναι γεγονός ότι τα ταξίδια στο εξωτερικό κόστιζαν τότε αρκετά και δεν ήταν προσιτά σε όλους. Η «νέα γενιά» πελατών των ταξιδιωτικών γραφείων αποτελούνταν πλέον κυρίως από δημόσιους υπαλλήλους και επιχειρηματίες. Επαγγελματίες αρχηγοί ταξιδιωτικών γραφείων αλλά και άνθρωποι που ταξίδευαν από τότε διηγούνται διάφορες ιστορίες για «νεόπλουτους» Έλληνες που ταξίδευαν στο εξωτερικό «για επίδειξη», όπως ακριβώς συνέβαινε στις αρχές του 20ού αιώνα στην Ευρώπη και την Αμερική με την άνοδο της μεσαίας τάξης.

Το ταξίδι στο εξωτερικό γίνεται πιο προσιτό στους Έλληνες μετά το 1992, και κυρίως στις αρχές του 2000. Μέχρι το 1992 οι αεροπορικές εταιρείες ήταν κρατικές, τα τιμολόγια καθορίζονταν από την ΙΑΤΑ και επικυρώνονταν από τα κράτη. Η απελευθέρωση των αεροπορικών μεταφορών, που έγινε σταδιακά με μια σειρά κανονισμών και αποφάσεων της ΕΟΚ από το 1987 μέχρι το 1992, είχε ως αποτέλεσμα να καταργηθεί το μονοπώλιο των εθνικών αερομεταφορών και να μειωθούν οι τιμές των εισιτηρίων, διευκολύνοντας έτσι όσους επιθυμούσαν να ταξιδέψουν στο εξωτερικό να κάνουν την επιθυμία τους πραγματικότητα. Οι Έλληνες τουρίστες,

ωστόσο, αποτελούν ένα μικρό ποσοστό Ευρωπαίων τουριστών που ταξιδεύουν εκτός των εθνικών τους συνόρων, όπως άλλωστε και οι περισσότεροι Ευρωπαίοι του Νότου. Σύμφωνα με τη EUROSTAT, το 2018 ο αριθμός των Ελλήνων που ταξίδεψαν για προσωπικούς λόγους στο εξωτερικό και πραγματοποίησαν περισσότερες από τέσσερις διανυκτερεύσεις ήταν 362.516 άτομα. Ο χαμηλότερος αριθμός της τελευταίας δεκαετίας σημειώθηκε το 2015, κατά το οποίο 283.007 Έλληνες τουρίστες πραγματοποίησαν πάνω από τέσσερις διανυκτερεύσεις.¹

Οι πρώτες μελέτες του τουρισμού στην Ελλάδα αφορούν σχεδόν αποκλειστικά την κοινωνία υποδοχής, δίνοντας έμφαση στην κοινωνική αλλαγή και στους μετασχηματισμούς της τοπικής κοινωνίας (Τσάρτας κ.ά. 1995, Zarkia 1996), στην ανάπτυξη (Andriotis 2001, Παπαδάκη-Τζεδάκη 1999), στις σχέσεις ντόπιων και τουριστών (Τσάρτας 1989, Haralamopoulos & Pizam 1996, Tsartas 1998), στην κοινωνική κινητικότητα (Ζαγκότση 2007), στις έμφυλες σχέσεις και στρατηγικές (Νάζου 2003, Galani-Moutafi 1993, 1994), στις σχέσεις ντόπιων αντρών και ξένων τουριστριών (Zinovieff 1991), στη σχέση τουρισμού και περιβάλλοντος (Kousis 2000, 2001). Το βιβλίο της Γαλανή-Μουτάφη *Έρευνες για τον Τουρισμό στην Ελλάδα και την Κύπρο* (Γαλανή-Μουτάφη 2002) αποτέλεσε την πρώτη προσπάθεια να συγκεντρωθούν όλες οι μελέτες του τουρισμού που αφορούν τον ελληνικό χώρο, αλλά και την πρώτη θεωρητική επισκόπηση της Κοινωνιολογίας και της Ανθρωπολογίας του Τουρισμού στα ελληνικά. Άλλο σημαντικό έργο-επισκόπηση της ελληνικής Κοινωνιολογίας και Ανθρωπολογίας του Τουρισμού αποτελεί το άρθρο-κεφάλαιο των Τσάρτα και Γαλανή-Μουτάφη «The sociology and anthropology of tourism in Greece» στον συλλογικό τόμο *The Sociology of Tourism: European Origins and Developments* (Tsartas & Galani-Moutafi 2009).

Ενώ οι έρευνες για τους Έλληνες ως οικοδεσπότες αφθονούν, πολύ λίγες έχουν επικεντρωθεί στους Έλληνες ως επισκέπτες. Ο Πέ-

1. https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=tour_dem_totot&lang=en

τρος Αναστασόπουλος και η Jutta-Lauth Bacas μελέτησαν τα ταξίδια Ελλήνων τουριστών στην Τουρκία (Anastasopoulos 1992, Bacas 2003) και η Δήμητρα Κόφτη τις ημερήσιες εκδρομές Ελλήνων στη Βουλγαρία με σκοπό τα ψώνια (Kofti 2009). Και οι τρεις πραγματεύτηκαν το ζήτημα του ταξιδιού σε γειτονικές χώρες με τις οποίες η Ελλάδα βρέθηκε στο απώτερο παρελθόν σε ένταση. Η πιο πρόσφατη έρευνα αφορά αφηγήσεις για τις καταναλωτικές πρακτικές των Ελλήνων κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τα πρώτα χρόνια της κρίσης (Paraskevaïdis & Andriotis 2015).

Σε αντίθεση με τους ξένους τουρίστες που ταξιδεύουν οργανωμένα (βλ. π.χ. τη μελέτη της Hazel Andrews για τους Βρετανούς τουρίστες, 2011, του Orvar Löfgren για τους Σουηδούς, 1994, του Tom Selänpiemi, 2001, για τους Φινλανδούς κ.ά.), οι τουρίστες από την Ελλάδα δεν ταξιδεύουν στο εξωτερικό για να χαρούν τον ήλιο ή τη θάλασσα. Η θάλασσα είναι εύκολα προσβάσιμη ακόμη και από τα πιο απομακρυσμένα από την ακτή μέρη και, επιπλέον, αρκετοί διαθέτουν εξοχικές παραθαλάσσιες κατοικίες, ώστε να καλύπτουν την επιθυμία τους για μπάνια εντός της ελληνικής επικράτειας. Ένας αρχηγός γκρουπ με τον οποίο συνομίλησα θεωρεί ωστόσο ότι υπάρχει και ένας ακόμη λόγος: «Δεν μπορείς να πουλήσεις ένα ταξίδι σε έναν προορισμό που έχει μόνο παραλία, όπως κάνουν οι ξένοι. Οι Έλληνες θέλουν να έχουν κάτι να δουν, ένα αξιόθεατο, έστω μια μεγαλούπολη, το να βλέπεις κάθε μέρα αυτό [δείχνοντας την Ακρόπολη] σε καθορίζει».

Όπως έχει ήδη επισημάνει η Γαλανή-Μουτάφη, οι περισσότερες έρευνες αφορούν τουρίστες από οικονομικά εύρωστες χώρες που ταξιδεύουν σε φτωχότερες (Γαλανή-Μουτάφη 2002). Στην περίπτωση των Ελλήνων τουριστών συμβαίνει συχνά το αντίστροφο. Η ιδιαίτερη συγκυρία της ελληνικής οικονομικής κρίσης συνέβαλε στο να αναδυθούν νέοι Λόγοι για το ταξιδεύειν και για τις καταναλωτικές πρακτικές στο ταξίδι. Ο τρόπος με τον οποίο αιτιολογούν οι συνομιλητές μου το γεγονός ότι εξακολουθούν να ταξιδεύουν αναφέροντας συχνά ποιο είναι το «κόστος ευκαιρίας» που πρέπει να πληρώσουν καταδεικνύει τη σημαντική θέση που κατέχει το ταξίδι στη ζωή τους.

Κοινωνική Ανθρωπολογία και τουρισμός

Ο τουρισμός άργησε να γίνει αντικείμενο ανθρωπολογικής μελέτης. Τόσο η επιφύλαξη της επιστημονικής κοινότητας σε ζητήματα που συνδέονται με την «απόλαυση» όσο και η γενικότερη αντίληψη του πολιτισμού ως γεωγραφικά οριοθετημένου είχαν ως αποτέλεσμα το ενδιαφέρον της Ανθρωπολογίας για το συγκεκριμένο πεδίο να εντοπίζεται στις αρχές της δεκαετίας του 1970. Το 1974 η Αμερικανική Ένωση Ανθρωπολόγων (AAA) οργανώνει το πρώτο ακαδημαϊκό συμπόσιο για τον τουρισμό στο Μεξικό, το οποίο θεωρείται έκτοτε λίκνο της Ανθρωπολογίας του Τουρισμού. Οι απόψεις σχετικά με το αργοπορημένο ενδιαφέρον δίστανται. Σύμφωνα με τον Philip Pearce, οφείλεται στη δυσκολία της επιστημονικής κοινότητας να πάρει στα σοβαρά τον ελεύθερο χρόνο και το παιχνίδι ως αντικείμενα ακαδημαϊκής μελέτης (Pearce 1982). Άλλοι υποστηρίζουν ότι πιθανή αιτία της απροθυμίας των ανθρωπολόγων να ασχοληθούν με τον τουρισμό οφείλεται στην αλληλεπικάλυψη των ταυτοτήτων τουριστών και ανθρωπολόγων (Crick 1995), οι οποίες δημιουργούν αμηχανία στους δεύτερους. Ο Γιώργος Τσιμουρής, συγκλίνοντας με τις απόψεις που έχουν διατυπωθεί από τον James Clifford (1997), υποστηρίζει ότι η ανθρωπολογία καθυστέρησε να μελετήσει τόσο τον τουρισμό όσο και τη μετανάστευση, εξαιτίας μιας γεωγραφικά οριοθετημένης αντίληψης του πολιτισμού, όπου «προτεραιότητα έχει το προσδιορισμένο γεωγραφικά πεδίο ως μήτρα των κοινωνικών σχέσεων και όχι οι ίδιες οι κοινωνικές σχέσεις και τα δίκτυα των σχέσεων που μπορούν να υπερβαίνουν εδαφικά όρια» (Τσιμουρής 2011:296).

Μπορούμε να διακρίνουμε τις βασικές θεματικές της Ανθρωπολογίας του Τουρισμού σε δύο μεγάλες και γενικές κατηγορίες: Στις μελέτες που αφορούν τις **κοινωνίες υποδοχής**, οι οποίες αποτέλεσαν το πρωταρχικό αντικείμενο μελέτης για τους λόγους που αναφέραμε, και στις μελέτες που αφορούν **τους ίδιους τους τουρίστες**, στις οποίες συμπεριλαμβάνεται και το παρόν βιβλίο.

Μέχρι τη δεκαετία του 1980, οι κοινωνικές επιστήμες ενδιαφέρθηκαν κυρίως για την εργασία και την παραγωγή, διατηρώντας την παράδοση της μαρξιστικής θεωρίας, η οποία έδινε έμφαση στην παρα-

γωγή έναντι της κατανάλωσης. Η κατανάλωση συνδέθηκε με την έννοια της ανάλωσης, της καταστροφής και της παθητικότητας, έννοιες που αναλύθηκαν εκτενώς από τους θεωρητικούς της Σχολής της Φραγκφούρτης. Μέσα στο πλαίσιο της *αλλοτρίωσης* του Karl Marx, της *ανομίας* του Émile Durkheim και της *απομάγευσης* του Max Weber, οι εκπρόσωποι της Σχολής βλέπουν τον άνθρωπο ως χειραγωγημένο υποκείμενο, θύμα της πολιτιστικής βιομηχανίας, το οποίο καταναλώνει παθητικά στην προσπάθειά του να ικανοποιήσει τις πλασματικές ανάγκες που του έχουν δημιουργηθεί. «Να αναπαύεσαι, να διασκεδάσεις, να δρας και να καταναλώνεις όπως όλοι οι άλλοι, ν' αγαπάς και να μισείς ό,τι αγαπούν και μισούν οι άλλοι, αυτά στο μεγαλύτερο μέρος τους είναι ανάγκες πλαστές», γράφει ο Marcuse στον *Μονοδιάστατο Άνθρωπο* (Marcuse 1971:36), θεωρώντας ότι οι άνθρωποι έχουν υποστεί «αποτελεσματική και πετυχημένη κυριάρχηση». Η θέση αυτή παραγνώρισε τη δημιουργική διάσταση των υποκειμένων και της δράσης τους. Το γεγονός ότι οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται ως πραγματικές κάποιες από τις ανάγκες που ο Marcuse θεωρεί επίπλαστες και πολύ συχνά προτιμούν να ικανοποιήσουν μια τέτοια «περιττή» ανάγκη έναντι μιας «βασικής» εγείρουν ερωτήματα για το τι σημαίνει τελικά «πλασματική» και τι «πραγματική» ανάγκη.

Όσον αφορά το ενδιαφέρον της Ανθρωπολογίας του Τουρισμού, επικεντρώθηκε αρχικά στα ντόπια χειροτεχνήματα και στον τρόπο με τον οποίο η διάθεσή τους στους τουρίστες επηρέαζε τη ζωή των γηγενών. Σε αυτό το γενικότερο εννοιολογικό πλαίσιο της κατανάλωσης ως χειραγώγησης και μαζικής κουλτούρας, ο τουρίστας αντιμετωπίστηκε από τους πρώτους θεωρητικούς του Τουρισμού ως παθητικός καταναλωτής και απειλή. Ένα από τα βασικά ζητήματα που απασχόλησαν την Ανθρωπολογία του Τουρισμού ήταν οι επιπτώσεις της παρουσίας του τουρίστα στις κοινωνίες υποδοχής. Οι επιπτώσεις αυτές κρίθηκαν αρχικά αρνητικές, αφού θεωρήθηκε δεδομένο ότι οι τουρίστες επιβάλλουν τις αξίες και τον πολιτισμό τους στην τοπική κοινωνία (Turner & Ash 1975). Κλασικά έργα της εποχής είδαν τον τουρισμό ως μέσο αλλοτρίωσης (Nuñez 1963) που αναγκάζει την κοινωνία υποδοχής να προσαρμοστεί στον πολιτισμό των επισκεπτών. Σύμφωνα με άλλους συγγραφείς, ο τουρισμός αποτελεί **μορ-**